

Pact academic sau multiculturalitate „cu voie”?

SMARANDA ENACHE

Cu câțiva ani în urmă, o dispută excesiv și unilateral mediatizată a făcut din statutul Universității Babeș-Bolyai încă un subiect de duel politic, pe lângă multe altele care pervertesc dezbaterea publică despre legitimitatea și șansele diversității în țara noastră. Universitatea Babeș-Bolyai a fost, de-a lungul istoriei moderne — contrazicând însăși esența sa universalistă —, obiectul unei concurențe acerbe dominată de excese naționaliste și vendette etno-lingvistice.

Înființată în 1581 de principele catolic Ștefan Báthori, universitatea avea să supraviețuiască cu oarecari întreruperi disputelor religioase, pentru a deveni la 1872 (data înființării universității moderne), o instituție cu limba de predare maghiară. După 1918, universitatea este transformată într-o instituție românească, partea maghiară strămutându-se în țara vecină. În perioada Dictatului de la Viena, universitatea maghiară renaște, cea românească strămutându-se la rîndul ei, în „dispersare” la Sibiu. După al doilea război mondial, în 1945 ia ființă în descendența universității de la 1872, universitatea unilingvă maghiară Bolyai. Paralel, universitatea românească revenită la Cluj va fi botezată „Babeș”. După cum se poate lesne vedea, într-o istorie de mai puțin de un secol, universitatea avea să fie succesiv amputată, rebotezată, strămutată, sacrificată umorilor politicienești și comandamentelor autoritare, devenind, ca urmare, obiect al unei duble frustrări: pentru maghiari, convertirea ei într-o instituție românească a fost resimțită ca un rapt dureros, pentru români ca o reparație istorică. Niciînd Universitatea nu a beneficiat de un *pact academic* care s-o pună la adăpost împotriva arbitrariului. Comunismul i-a dat lovitura de grație, alterându-i însăși esența, transformînd-o într-un instrument propagandistic, cu rare oaze de intelectualitate ce rezistau tăvălugului ideologic. Ceaușescu s-a folosit de micimea unora din universitarii făcuți pe puncte, dar și de pretextul unui așa-zis internaționalism echidistant, pentru a învrăjbi definitiv atîta cît mai rămăsese neatins din corpul academic. În prezența

lui, s-a produs în 1959 unificarea forțată a Universității Bolyai cu Universitatea Babeș, sub cinicul pretext al înfrățirii. Cei care n-au marșat la acest plan diavolesc au fost fie eliminați, fie au emigrat, fie s-au sinucis. Pas cu pas, partea maghiară a universității s-a atrofiat, pînă la a rămîne o simplă firmă fără fond. Așa a prins-o în 1989 revoluția. Pentru maghiari, Universitatea Babeș-Bolyai a devenit simbolul triumfului naționalismului agresiv al lui Ceaușescu asupra uneia din instituțiile-cheie ale comunității lor, de care este intim legată capacitatea ei de supraviețuire culturală. Pentru români, cel puțin pentru unii din ei, această invenție ceaușistă, criticabilă desigur, este totuși o formulă ce nu trebuie aruncată la coș în totalitate, numai pentru că a fost zămislită de o minte bolnavă, miezul putînd fi reformat. Întrebarea este: cum ?

Lăsînd deoparte falsurile, instrumentarea politică și tendențiozitatea, ca și fanteziile dacice ale unui anumit personaj local arhetipal, în sînul societății academice clujene ne găsim în fața cîtorva opțiuni, exprimate pe diferite canale de reprezentanți ai celor două comunități, și pe care le-am putea rezuma astfel:

1. *Revenirea la o universitate unilingvă maghiară*, prin crearea unei universități independente de stat unilingve maghiare, care s-ar desprinde din corpul actualei UBB sau ar lua naștere autonom. Această soluție este susținută în special de acele medii academice maghiare care consideră că nu mai au nici un motiv să creadă în sinceritatea propunerilor colegilor lor români, nu o dată aflați, cu puține excepții, la remorca presiunii naționaliste. O universitate autonomă unilingvă maghiară ar soluționa, în opinia acestor cercuri, două chestiuni: (unu) reparația istorică ce i se cuvine comunității maghiare căreia i-a fost confiscată o instituție esențială, și (doi) garantarea instituțională a supraviețuirii sale culturale autonome pe termen lung. Fiind vorba de o instituție-simbol, renașterea ei ar fi semnul bunăvoinei și al bunei credințe mutuale pe care le presupune o reconciliere autentică.

Oricît de complicată ar fi o asemenea soluție (separare, costuri, resurse umane etc), consider că nu există baza morală de a i se refuza comunității maghiare această aspirație: tradițiile, talia și importanța acestei minorități care a constituit cîndva element de statalitate în Transilvania și atinge în acest teritoriu aproape 25% din populație (semnificativ mai mult decît acel 7% din totalul populației care se invocă frecvent!) îi dau dreptul să aspire la o instituție autonomă, așa cum se văd destule exemple în Europa sau America de Nord.

Singurul obiect de negociere, în opinia mea, ar putea fi nu *dreptul*, ci *oportunitatea* (academică, financiară etc) de a purcede *acum* la această soluție, înainte de a-i fi studiat în detaliu toate avantajele și dezavantajele. Este nefondată temerea că o asemenea instituție ar înlocui principiul academic cu cel etnic, deoarece universitatea ar fi unilingvă maghiară, și nu etnic maghiară, de vreme ce ar putea-o frecventa — cum o făcuse și în perioada cît funcționase — orice cetățean vorbitor de limbă maghiară, fie el român, sas, rom, șvab sau albanez. Singurul

pericol serios pe care-l presimt criticii acestei opțiuni este acela că promotorii săi ar putea accepta la o adică înființarea unei astfel de universități în afara Clujului. Declarații contradictorii ale unor înalți demnitari din România și Ungaria par să indice că există posibilitatea unui asemenea troc. Consecințele ar fi dezastruoase: exclusă din capitala Transilvaniei, surghiunită undeva în Secuime, universitatea s-ar provincializa și, abia atunci, s-ar rupe definitiv de mediul academic românesc, de spiritul transilvan al Clujului (Înființarea universității private maghiare Sapia nu schimbă obiectivul înființării unei universități de stat pentru comunitatea maghiară). O defazare în dezvoltarea a două comunități ce trăiesc pe același teritoriu poate avea consecințe greu de prevenit.

2. *Constituirea unei secții autonome maghiare* în cadrul actualei Universități Babeș-Bolyai. Aceasta ar însemna că, fără a rupe relațiile universitare orizontale, ierarhia verticală a celor două universități s-ar putea separa, punând astfel în valoare principiul subsidiarității, deciziile urmînd a fi luate la nivelul cel mai apropiat de cel al acelor pe care ele îi vor afecta. Este în primul rînd opinia acelor universitari care pleacă de la analiza realistă a situației actuale și percep toate obstacolele subiective și obiective ale înființării unei universități autonome unilingve maghiare. Această soluție ar necesita reforma profundă a Universității Babeș-Bolyai, care ar trebui să se transforme într-o *universitate bilingvă*, așa cum sînt destule de acest fel în — iarăși trebuie s-o spunem — Europa și America. Prin trecerea la această nouă configurație, Universitatea Babeș-Bolyai ar răspunde onorabil cîtorva exigențe morale: ar pune în valoare *dreptul la învățămînt autonom universitar*, drept pe care comunitatea maghiară l-a revendicat limpede și prin forme referendale convingătoare; ar valorifica *principiul egalității șanselor*, respectiv al *egalității limbilor* (nu numai în amfiteatre, dar și în administrația și managementul UBB), ar respecta *accesul egal la decizie*, pe care actuala structură asimetrică a voturilor nu o poate garanta, în lipsa unui drept de *veto*, sau a altor tipuri de corective. Am văzut funcționînd o asemenea universitate bilingvă în cantonul bilingv franco-german Fribourg din Elveția. E drept că este vorba de o universitate de dimensiuni mai modeste, dar ea arată, simplificat, cam așa: există în paralel două secții autonome, fiecare cu limba sa de predare, cu toate secțiile și specializările „în oglindă”; cele două secții sînt *permeabile pe orizontală*, ceea ce înseamnă că un student poate opta să urmeze un curs în oricare din cele două limbi, după cum îi convine profesorul și în funcție de acceptul acestuia; profesorii bilingvi predau la ambele secții, în funcție de nevoi și disponibilitate; „baza materială” — laboratoare, biblioteci, campus — este comună, tinerii nefiind separați în nici un mod; senatul universității cuprinde o *reprezentare egală* a celor două secții, indiferent de numărul de studenți, ședințele sale desfășurîndu-se în *ambele limbi*, cu asigurarea traducerii simultane pentru universitarii unilingvi; funcția de rector este desigur eligibilă, dar este obligatorie *alternarea mandatelor* între germanofoni și francofoni. O

unitate de autonomie, cu evidente avantaje, dintre care nu în ultimul rând cel al domolirii suspiciunilor.

3. *Universitatea multiculturală* este acum opțiunea comunității academice române (liberale). Este un corectiv demn de toată lauda, care a fost adus Universității Babeș-Bolyai după decembrie 1989 și se datorează deschiderii, tenacității și profesionalismului rectorului Andrei Marga. Andrei Marga, unul din cele mai talentate spirite reformatoare, a reușit în câțiva ani să șteargă urmele de ceaușism de pe obrazul universității, a repus la locul cuvenit demnitatea spiritului academic, a introdus secții și facultăți noi (noi în întregul învățământ superior din România), a conectat instituția la surse de finanțare și cooperare care i-au deschis orizonturi extrem de profitabile. Sub conducerea lui Andrei Marga și a excelentei echipe de manageri din jurul său, Universitatea Babeș-Bolyai a devenit una din instituțiile cele mai dinamice și flexibile din România, demnă de titulatura de *primă universitate a Transilvaniei*. Tot lui Andrei Marga i se datorează acest nou statut de multiculturalitate pe care îl are Universitatea Babeș-Bolyai actualmente și care *grosso modo* înseamnă coexistența a trei linii de studii: una în limba română, una în limba maghiară și a treia în limba germană, cărora li s-a adăugat și un acces rezervat romilor. Conștient de forța modelului la originea căruia se află, Andrei Marga îl caracteriza, într-un articol apărut în aprilie 1997, în următorii termeni:

„Niciodată în principala universitate a Transilvaniei nu au studiat mai mulți maghiari. Niciodată nu au fost mai multe structuri pentru studii în limba germană. Niciodată atât de mulți tineri nu au studiat ebraica și istoria răsăriteană a evreilor Niciodată în această universitate nu au fost cuprinse, ca astăzi, teologiile ce reprezintă numeroasele biserici din Transilvania.” Tot în același articol, autorul avertizează că modelul multicultural are adversari versați: *„Nu numai mentalitățile statului distributiv al socialismului răsăritean, ci și un nou conservatorism, ce se drapează cu devizele liberalismului, se ascunde acum sub confuzia mai mult sau mai puțin conștientă dintre «democrația universitară» și democrația civilă.”*

Politically correct! În orice universitate ce se respectă, ba chiar în orice mediu politic sau de reflecție ce se revendică de la valorile unanim acceptate, un asemenea discurs nu poate decît să se bucure de o unanimă prețuire. Dar, probitatea morală ne obligă să reluăm câteva din întrebările pe care le pun criticii acestui model, subliniind de la început că orice critică cinstită pleacă de la premisa că „*altera pars*” este și ea de bună-credință, punîndu-și eventual aceleași întrebări. Iată, câteva! Este caracterul multicultural o opțiune profundă sau una conjuncturală, o soluție *fashionable* menită să eludeze adevărata dezbatere privind soarta învățămîntului superior în limba maghiară și să tempereze aprehensiunile corpului academic maghiar? Prin introducerea liniei de studii germane și perspectiva unor linii de studiu în engleză și franceză, se caută o alternativă sau un complement la linia de studii în limba maghiară? De ce nu se deblochează mecanismele accesului la

decizie, de ce „colegii maghiari” sînt mai degrabă pe post de grup căruia i se fac concesii, decît pe acela de partener egal? De ce nu există o egalitate a limbilor în toată universitatea, inclusiv în management, acte de studii etc? De ce planurile de dezvoltare, cooperare, *informația*, sînt apanajul unui singur grup? De ce *simbolistica*, *memoria colectivă* academică, *serbările* universitare nu reflectă și ele caracterul declarat multicultural? De ce, avînd în vedere tradițiile, solicitările și nevoile, linia de studii în limba maghiară se oprește mereu la forme hibride, fără a se coagula în facultăți, fie și în limitele posibilităților? Răspunsurile veni-vor, să sperăm, tot de la Cluj.

Universitățile, cele care își merită numele, sînt adevărate *think tank*-uri în care mințile cele mai luminate ale națiunilor, în spiritul valorilor universale, prefigurează *viitorul*, demolînd literalmente prezentul cînd acesta este neîncăpător. Cum să interpretăm, în acest context, o frază a aceluiași autor din același articol, în care se afirmă că între principiile ce călăuzesc reforma inițiată la Universitatea Babeș-Bolyai este și „extinderea studiilor complete în maghiară și germană, *pînă la limitele permise de legislație*” (sic!). O legislație care arată cum arată, adoptată de parlamentul dominat de foștii comuniști și de ultranaționalistii care au condus România pînă în noiembrie 1996. O pată în soare sau o profesiune de credință care se leagă de fraza citată cu cîteva rînduri mai sus și pe care îmi permit s-o reiau: „... *confuzia mai mult sau mai puțin conștientă dintre «democrația universitară» și democrația civilă*”. Îmi cer scuze, dar nu pot să-mi reprim neliniștea: o multiculturalitate cu voie...?

Închei, exprimîndu-mi speranța că democrația universitară nu va fi mai puțin, ci dimpotrivă, *mai mult* decît democrația civilă, că *pactul academic* de la Cluj-Kolozsvár-Klausenburg se va impregna de smerenia acestui sfîrșit de veac cînd nici un om cinstit nu-și poate odihni liniștit capul pe pernă dacă nu-l trece fiorul poverii de a se simți răspunzător pentru soarta celuiilalt. □

Smaranda ENACHE (n. 1950), absolventă a Facultății de limbi romanice, clasice și orientale, secpa franceză-maghiară din cadrul Universității București. Este membră fondatoare și copreședintă a Ligii Pro Europa, membră fondatoare a Alianței Civice și a Grupului pentru Dialog Social. A fost ambasador al României în Finlanda și Estonia. A publicat mai multe articole, studii, analize, interviuri axate pe tematica democrației pluraliste, drepturile minorităților, reconcilierea istorică româno-maghiară, interculturalitate, civism, naționalism, integrare europeană în publicații din țară și în străinătate; este coordonatoare a volumului România și minoritățile.